

EL PARLAR D'ASCÓ A TRAVÉS DE L'OBRA LA CREU DE LA MITJA LLUNA

OLGA CUBELLS BARTOLOMÉ

Universitat Rovira i Virgili

olga.cubells@urv.cat

[Data de lliurament i acceptació: febrer de 2021]

PARAULES CLAU:

dialectes, Biarnés, variació geogràfica, Ascó, Ribera d'Ebre

PALABRAS CLAVE:

dialectos, Biarnés, variación geográfica, Ascó, Ribera d'Ebre

KEYWORDS:

dialects, Biarnés, geographical variation, Ascó, Ribera d'Ebre

RESUM

Aquest article pretén analitzar els trets del parlar local que l'autor asconenc de l'obra *La creu de la Mitja Lluna*, Carmel Biarnés, reflecteix en la novel·la, tot partint de la metodologia pròpia de la variació diatòpica. Les característiques lingüístiques recollides es divideixen en diversos nivells: fonètic, morfològic i lèxic, i també es fa esment d'altres trets que de manera escadussera s'hi han pogut trobar (per exemple, del nivell sintàctic). L'anàlisi permet concloure que les traces dialectals que presenta la novel·la pertanyen bàsicament al nivell lingüístic del lèxic i de la fraseologia. Pel que fa a formes fonètiques que podrien reproduir-se ortogràficament i a la morfologia, les mostres hi són molt escadusseres i, pel que fa a la sintaxi, testimonials. Biarnés recorre a la variant geogràfica d'Ascó principalment en els diàlegs, perquè li serveix per reproduir el registre col·loquial de la llengua. Ara bé, quan s'expressa el narrador, si no són formes lèxiques, les altres referències al dialecte no hi són presents.

RESUMEN

Este artículo pretende analizar los rasgos del habla local que el autor asconense de la obra *La creu de la Mitja Lluna*,

Carmel Biarnés, refleja en la novela, partiendo de la metodología propia de la variación diatópica. Las características lingüísticas recogidas se dividen en varios niveles: fonético, morfológico y léxico, y también se mencionan otros rasgos que de modo esporádico se han podido encontrar (por ejemplo, el nivel sintáctico). El análisis permite concluir que los rastros dialectales que presenta la novela pertenecen básicamente al nivel lingüístico del léxico y de la fraseología. En cuanto a formas fonéticas que podrían reproducirse ortográficamente y a la morfología, las muestras son muy escasas, y en lo referente a la sintaxis, testimoniales. Biarnés recurre a la variante geográfica de Ascó principalmente en los diálogos, ya que le sirve para reproducir el registro coloquial de la lengua. Ahora bien, cuando se expresa el narrador, si no se trata de formas léxicas, las otras referencias al dialecto no están presentes.

ABSTRACT

This article attempts to analyse the traits of local speech which the author of the book *La creu de la Mitja Lluna*, Carmel Biarnés from Ascó, reflects in her novel, based on the diatopic variation method. The linguistic features collected are divided into phonetic, morphological and lexical categories and other traits found are also mentioned (for example in terms of syntax). The analysis makes it possible to conclude that the traces of dialect presented in the novel basically belong to the linguistic categories of lexicon and phraseology. There are some isolated phonetic forms reproduced orthographically and morphologically and very few involving syntax. Biarnés mainly uses the Ascó geographical variant in dialogues, because it serves to reproduce the colloquial register of the language. However, when the narrator is speaking, references to the dialect are present only in lexical forms.

INTRODUCCIÓ

Aquest article és el resultat de la investigació encomanada pels organitzadors de la XI Jornada Carmel Biarnés: “El parlar de Carmel”, que es va celebrar a Ascó el 5 d’octubre de 2019. L’objectiu de l’estudi és realitzar una anàlisi del parlar local a partir de la novel·la de l’autor asconenc, *La creu de la Mitja Lluna. Biografia morisca s. XVI* (Biarnés, 1992). El protagonista d’aquesta obra pòstuma és Joan Ambrós, *lo Roget*, un moro convertit al cristianisme, però conservador de tots els costums i les lleis de la seua religió mahometana, de la qual mai no ha renegat, que es converteix en bandoler per amor,

“BIARNÉS, EL VOCABULARI, LES FRASES FETES, ELS GIRS LINGÜÍSTICS PROBABLEMENT ELS ASSOCIA A UN TERRITORI, A UNS COSTUMS I UNES MANERES DE VIURE I ELS REFLECTEIX EN LA MESURA QUE DONA A CONÈIXER EL PATRIMONI CULTURAL DEL SEU POBLE, DE LA SEUA COMARCA, DE LA SEUA TERRA. PERÒ, EN CANVI, LES FORMES FONÈTIQUES QUE PODEN MANIFESTAR-SE ORTOGRÀFICAMENT, LES MORFOLÒGIQUES I LES SINTÀCTIQUES PRÒPIES DEL PARLAR QUE FORMEN PART DE L’ESTÀNDARD NO LES HI REFLECTEIX EN GENERAL.”

després de veure frustrades les possibilitats de tirar endavant una relació amorosa amb una cristiana vella, la Càndia, neboda del rector, de qui s'enamora perdudament. Els enamorats es trobaran amb l'escull que el rector s'oposarà al casament, per la puresa de la sang i perquè tenia un odi declarat als moriscos. Es tracta d'una biografia morisca del segle XVI que presenta la convivència, en un mateix territori, de dos religions, costums i races i els conflictes que es generen entre ells.¹

He de confessar que no havia llegit el llibre abans de preparar la participació en la jornada esmentada i vaig obrir-ne els primers fulls confiant de trobar-hi un tresor lingüístic que em permetria mostrar d'una manera ben exhaustiva els trets més rellevants del parlar asconenc. Però el cas és que, una vegada immersa en la lectura, de seguida vaig adonar-me que les coses no anirien tal com havia previst... La novel·la no presenta, de fet, gaires trets particulars del parlar d'Ascó, perquè l'autor no es planteja un ús formal de la llengua a partir de la seua varietat dialectal, entenc que per motius diversos:

Primer. Perquè l'obra se situa cronològicament a l'edat mitjana (segle XVI) i, per tant, moltes característiques que s'hi projecten són més diacròniques que geolingüístiques (cal advertir que aquests trets històrics del català no s'han analitzat en aquest treball).

Segon. Perquè en el moment que es va escriure la novel·la (finals dels anys 80) tot just es començava el debat sobre l'estandardització del català i la inclusió de les varietats en la modalitat comuna. La prioritat per als escriptors no era, en aquell moment, plasmar els trets de les diverses modalitats geogràfiques que eren recollits en la llengua estàndard, sinó afermar un model de llengua formal en català, tant en textos periodístics com literaris. Potser avui les obres d'aquest ebrenc estarien escrites d'una altra manera (podem recordar, en aquest moment, els exemples d'*Anjub*, d'Andreu Carranza, o *Primavera, estiu, etcètera...*, de Marta Rojals, per posar-ne un parell de casos).

Biarnés, el vocabulari, les frases fetes, els girs lingüístics probablement els associa a un territori, a uns costums i unes maneres de viure i els reflecteix en la mesura que dona a conèixer el patrimoni cultural del seu poble, de la seua comarca, de la seua terra. Però, en canvi, les formes fonètiques que poden manifestar-se ortogràficament, les morfològiques i les sintàctiques pròpies del parlar que formen part de l'estàndard no les hi reflecteix en general.

Sigui com sigui, tot espigolant l'obra i amb la lupa posada en l'aspecte lingüístic, més que no pas en la història narrada, es poden resseguir alguns aspectes del parlar d'Ascó que tot seguit s'enumeraran. Cal advertir, d'antuvi, però, que també es farà menció d'altres característiques pròpies del parlar asconenc que no s'han vist plasmades en l'obra. Quan sigui així, s'indicarà oportunament.

Una vegada puntualitzats aquests aspectes, el treball continua amb l'explicació de la metodologia utilitzada per a l'anàlisi, les fonts d'estudi i els trets propis del parlar local d'Ascó que s'han anat recollint a l'obra literària, amb la indicació de la pàgina en què apareixen. S'han agrupat en tres apartats: fonètica, morfologia (nominal i verbal) i lèxic. En aquest darrer cas, les entrades es troben organitzades per camps semàntics. Finalment, es trobaran les conclusions de l'anàlisi i una llista de la bibliografia i les fonts documentals utilitzades.

RESULTATS I DISCUSSIONS

Per analitzar el parlar local s'han utilitzat els materials recollits per a l'elaboració de la tesi doctoral de qui escriu, *Els parlars de la Ribera d'Ebre* (Cubells, 2009). El treball de camp es va realitzar entre els anys 2000 i 2005. Per dur a terme la investigació es van enquestar tots els nuclis habitats de la comarca, que sumen un total de 17, setze d'administrativament catalans i un d'administrativament aragonès —Faió. No es va enquestar Llaberia perquè en el moment del treball de camp ja no hi vivia ningú que en fos nadiu, però sí que es van enquestar, per separat, Darmós i la Serra d'Almos.

El nombre d'informants per municipi va ser d'uns sis, però va variar en cada poble (en total es van enquestar 114 persones). En el cas d'Ascó, es van enquestar 7 informants, alguns dels quals, lamentablement, ja no estan entre nosaltres:

- Rosita Ortiz Faiget, 1943, mestressa de casa
- Josep Jornet Llop, 1921, pagès, forner i administratiu
- Teresa Domènec Jordà, 1918, pagesa i fornera
- Josep Jordà, 1923, pagès
- Pilar Serrano Borrell, 1942, mestressa de casa
- Josep Montaña Font, 1920, pagès i forner
- Rosa Serrano Jordà, 1921, mestressa de casa

Seguint la pauta establerta en treballs d'aquest tipus, els informants escollits van ser tots originaris de les localitats enquestades i també, majoritàriament, amb els pares i el cònjuge, si era el cas, del poble. La manera d'arribar als informants va ser, en tots els casos excepte en el de la Palma, a través d'un conegut que feia d'intermediari (de *ganxo*) i em va introduir als informants. En el cas d'Ascó, van realitzar perfectament aquesta tasca Biel Pubill i Josep M. Jornet.

El qüestionari que es va fer servir estava dividit en diversos camps semàntics: el tros i els cultius, la família, el cicle de la vida, les festes, les plantes, els animals... (en total 16) i els informants s'anaven repartint en aquests camps semàntics, els que cadascun d'ells dominava millor, i així s'evitaven, també, dos obstacles freqüents: el temps (no tots els informants disposaven de totes les hores del dia per estar per l'enquestadora) i la fatiga (després de dos o tres hores d'interrogació podrien arribar a cansar-se). Les hores d'entrevista per municipi van situar-se al voltant de les 15. Molt sovint les preguntes s'acompanyaven d'un àlbum de fotografies on es podia veure la imatge del que s'interrogava i que ajudava a obtindre ràpidament les respostes esperades. Les respostes que van haver de donar sumen un total de 3.964.

El que s'analitzava en aquest treball és el registre col·loquial de la llengua, és a dir, aquelles formes del nostre parlar que fem servir en les situacions de més informalitat i confiança, quan menys ens preocupem de com parlem. Aquest és un dels motius, com diem més amunt, que fan que hagi estat difícil de trobar traces del parlar local en l'obra de l'autor i que hagi afavorit que les que s'hi troben se situïn als diàlegs dels personatges.

I quin és el parlar que hauríem de trobar a la novel·la o, si més no, que hi buscàvem? Doncs és el català occidental i, més concretament, el dialecte nord-occidental.² Això vol dir que el català d'aquests pobles nostres presentarà característiques lingüístiques pròpies

de tot el bloc occidental i també d'altres d'específiques del dialecte nord-occidental. Dins d'aquest dialecte, hi ha quatre subdialectes diferents: el ribagorçà, el pallarès, el lleidatà i el tortosí. Els parlars de la Ribera d'Ebre formen una zona de transició entre els subdialectes lleidatà i tortosí. I moltes de les característiques que s'hi troben així ho demostren. Per mostrar-les, ens servirem d'uns mapes d'elaboració pròpia, la majoria dels quals formen part del corpus de la tesi.

Fonètica

Els trets del parlar d'Ascó més difícils de trobar a l'obra són els de caràcter fonètic. Per exemple, no s'escriuen amb *a* els infinitius *nàixer*,³ *traure*, *jaure*, malgrat que és la pronunciació pròpia asconenca i que són admesos per l'estàndard (mapa 1, p. 266).

Un fenomen fonètic que es troba en tortosí és el tancament en [e] de la vocal medial oberta quan es troba en contacte amb un so palatal. Aquest fenomen es produeix en els mots *aigua*, *llarg*, *llavi* i *iaio*, però no és general en tots els parlars de la comarca. Per exemple, en el mot *aigua* es va recollir a Ascó, Garcia, Miravet, Riba-roja i Tivissa (mapa 2),⁴ però en el cas de *iaio/iaia* només a Tivissa. Sorprenentment, a la novel·la que ens ocupa l'autor escriu en diverses ocasions *reieia* (Biarnés, 1992: 123), cosa que permet pensar que aquesta devia ser la forma pròpia d'aquest parlar, malgrat que no s'hagués recollit en el treball de camp per a la tesi.

En el parlar d'Ascó, i en la resta de parlars riberencs, la /o/ en posició inicial és articulada [aw], com en tot el català nord-occidental. Aquesta articulació, per bé que no és grafiada a l'obra en noms d'ús comú, sí que la trobem reproduïda en algun topònim que s'hi esmenta, com ara “el Plan de l'Auvella” (Biarnés, 1992: 29), però quan s'expressa el narrador s'utilitza la forma monoftongada en tots els mots que diftonguen la vocal: “va impedir que les *orelles*, una mica sorrudes, del rector escoltessin el reneç” (Biarnés, 1992: 5); “el paisatge costerut per gegantines *oliveres*” (Biarnés, 1992: 29). Cal afegir que, en el treball de camp realitzat per a l'elaboració de la tesi doctoral, es va recollir, a Ascó, la forma masculina del nom d'aquest arbre, i no la femenina, igual com a totes les altres poblacions riberenques.

Morfologia

MORFOLOGIA NOMINAL

Una de les característiques morfològiques recollida a tots els parlars de la Ribera d'Ebre és la sensibilització de la nasal dels antics proparoxítons llatins en els mots *hòmens* i *jòvens* i de forma desigual en altres mots, com *màrgens*, *ràvens*, *vèrgens* (mapes 3 i 4). Aquest tret, que és propi del català occidental, és admès en els nivells formals de la llengua, però no el trobem en l'obra analitzada, tot i que aquests plurals amb *-ns* són estàndard.

El que sí que hi plasma l'autor és la forma *lo* de l'article definit masculí, que procedeix del demostratiu llatí *ILLU*. La síl·laba que ha donat l'article és la síl·laba àtona. En el registre col·loquial, aquest article, que era general en la llengua antiga, té encara plena vitalitat, tant en generacions grans com en jòvens. Les formes plenes de l'article són d'ús actual en tot el català nord-occidental (a excepció potser, ja, de Lleida ciutat; en tortosí fins als Ports de Morella), en capcinès i en alguerès. Encara es poden trobar, també, a la

comarca de la Conca de Barberà (Plaza, 1996: 151) i al Camp de Tarragona (Recasens, 1985: 153-154). En la resta de dialectes orientals i en valencià ha desaparegut.

En la novel·la alterna l'ús de la forma plena i de la reforçada; la forma plena és general en antropònims i topònims del terme i vacil·la en els diàlegs:

- *lo Roget, lo cap* (Biarnés, 1992: 5)
- *lo símbol* (Biarnés, 1992: 13)
- *lo tossal d'Andisc* (Biarnés, 1992: 29)
- *lo poble* (Biarnés, 1992: 104)
- *los invitats* (Biarnés, 1992: 115)

Igual com la resta de parlars riberencs, el parlar d'Ascó desconeix les formes *en/na* com a article personal. Al seu lloc fa servir l'antropònim sense article. L'omissió de l'article davant dels noms propis, que sovint és donada com una característica dels parlars tortosins i valencians, afecta de manera diferent els parlars de la comarca i presenta una distribució certament complexa, tal com s'aprecia al mapa (mapa 5). Alguns personatges que apareixen a la novel·la són Perot (Biarnés, 1992: 20), “cridava Joan Ambròs” (p. 5), “la Dolcina, l'Esperança, la Francina, l'Aldonsa i la Càndia” (Biarnés, 1992: 5).

Un dels trets més singulars del parlar d'Ascó i de la gran majoria de parlars riberencs (a excepció de la Palma) és l'ús del demostratiu sense la partícula de reforçament ACCU/ECCU —*este, esta*— (mapes 6 i 7). En l'obra analitzada, però, l'autor no reproduceix en cap cas aquest tret distintiu. Principalment en els parlars del nord del Pas de l'Ase, la forma *este* conviu amb la variant *aqueste*. Tant *este* com *aqueste* presenten una vocal epentètica final, la qual s'ha explicat a través de diverses propostes. Moll ([1952]1991: 138) la considera una “variant acastellanada”; Coromines (DECat, III: 717) un mossarabisme, i Massip (1989: 55) recull les opinions d'aquests dos eminents filòlegs, però afegeix que “encara que aquesta terminació no fos d'influència mossàrab, tampoc no cal en absolut que sigui deguda al model castellà: seria molt difícil que no desaparegués cap consonant en grups com *est tap, est camí, est ganivet...*, i més si pensem que un pronom proclíctic té tendència a desgastar-se fàcilment (amb la qual cosa s'haurien pogut produir simplificacions i confusions com *es tap, es cavall...*). Per evitar aquests problemes és fàcil que apareguessin espontàniament les formes amb terminació vocàlica.” Per tant, segons aquesta autora, es pot tractar simplement d'una vocal de suport.

Un altre tret del parlar local que reflecteix l'autor a l'obra és la forma plena *mos* del pronom de primera persona del plural —creada per analogia damunt de *me*—; és la forma que Biarnés utilitza per als diàlegs dels personatges:

– “una absolució general perquè Nostre Senyor *mos* socórregue de tant de mal temps” (Biarnés, 1992: 57)

– “m'han amenaçat que *mos* matarien” (Biarnés, 1992: 97)

En el pronom de la segona del plural s'usa la forma reforçada *us* en tots els parlars de la Ribera d'Ebre; al llibre, però, s'ha trobat en un cas l'ús de la forma plena *vos* (“Joan, és veritat que *vos* reuneu molts al pati...” (Biarnés, 1992: 41). Actualment, la forma plena del pronom de segona persona del plural —*vos*— ja no s'utilitza en cap cas, però cal no oblidar que la història del Roget s'inscriu al segle XVI; per tant, podria tractar-se

d'una forma de la llengua antiga. En canvi, quan el pronom de 2a persona del plural es combina amb el pronom de 3a persona *el*, la combinació pròpia de la llengua col·loquial s'ha trobat reflectida a l'obra: “mireu-se'l” (Biarnés, 1992: 75). En el parlar d'Ascó, igual com en altres parlars riberencs, l'alveolar fricativa es pronuncia sonora: *mireu-[z]e'l*.

Malgrat que no s'hagi recollit a *La creu de la Mitja Lluna*, *mos* i *us*, quan es combinen amb altres pronoms, conserven l'alveolar fricativa final sonoritzada en uns pocs parlars de la comarca (a Pa, Se i, esporàdicament, a Ga i To) —*mos en porten*—; en els altres (i el d'Ascó n'és un) la perden —*mô'n porten*— (mapes 8 i 9).

Un altre tret pronominal que es reflecteix a l'obra és el pronom de 3a persona en forma plena, *se*. El trobem quan es volen reproduir expressions col·loquials i parlen els personatges: “*se farà fotre*” (Biarnés, 1992: 8).

Uns elements morfològics molt propis del català occidental, i d'ús general a la comarca, són els possessius tònic femenins amb /w/, *meua* – *teua* – *seua* – *meues* – *teues* – *seues*. Segons Badia (Badia i Margarit, [1951]1984: 306), són de formació analògica al masculí *meu*, *teu*, *seu*. Les variants amb /w/ són vives en part del balear i rossellonès i en els dialectes occidentals; el Camp de Tarragona representa una zona dialectal de transició amb ús alternant de formes en /w/ i formes en /v/ (Recasens, 1985: 155). Es conserven a la majoria de parlars, però a la Torre, Garcia, Ginestar, Darmós i la Serra (mapa 10) conviuen ja amb les formes amb bilabial aproximant. L'ús de *meva*, *teva*, *seva*, però, no és el mateix en les cinc localitats: mentre que a la Torre, Garcia i Ginestar estan molt introduïdes entre el jovent, però encara presenten un rendiment mitjà-baix entre les generacions més grans, en els parlars de Darmós i la Serra són les formes majoritàriament usades i, només esporàdicament i encara en funció de cada informant, es poden sentir les variants *meua*, *teua*, *seua* o es poden veure totalment desplaçades (en una mateixa generació). Probablement és per això que s'acaba d'explicar que Navarro (2000b: 28) dona com a exclusives del parlar de la Serra d'Almos “les formes més modernes *meva*, *teva*, *seva*”. Aquí, el veïnatge amb el Priorat deu ser la causa que explica aquest desplaçament (les localitats prioratines veïnes de Darmós i la Serra presenten alternança *meua/meva*, tal com indica Navarro Gómez, 2000b: 30).

Aquests possessius són propis de la llengua estàndard i es poden utilitzar en tots els nivells de formalitat i tant en textos orals com escrits. Malgrat això, no els trobem grafats amb *u*, sinó amb la forma pròpia del català oriental, a la novel·la que ens ocupa.

Un dels numerals més utilitzats en català occidental, i l'única forma usada en tots els parlars riberencs, és el numeral *dos* per al masculí i per al femení, el qual s'articula amb la vocal velar semitancada —[dós]— i no semioberta, com s'articula en lleidatà, en ribagorçà i en pallarès. Només en el parlar de Faió la vocal és semioberta —[dós]. Malgrat que el *dos* és l'única forma emprada en el parlar local, Biarnés no la plasma en l'obra: “quina culpa tinc jo si en néixer vaig rebre totes *dues* cerimònies?” (Biarnés, 1992: 5).

Pel que fa als adverbis, un dels adverbis de temps més utilitzats en el parlar local i en els parlars nord i sud-occidentals és *prompte* (mapa 11). En el treball de camp realitzat per a la tesi doctoral es va constatar que en moltes localitats aquest adverbi genuí conviu ja amb la variant més pròpia dels parlars orientals *aviat*. També es va observar que en les localitats més extremes de la comarca, s'usa aquesta darrera forma de manera exclusiva:

<i>pr[on]te</i>	Be, Gi, Me, Mi, Mn, Ra, Ri, Ti
<i>pr[ɔn]te</i>	As, Fa, Fl
<i>aviat</i>	As, Da, Ga, Pa, Se, To, Vi; convivint amb la primera forma a Be, Gi, Me, Mi, Mn, Ra i Ti

En els parlars de la Palma i Darmós aquest adverbí ha quedat fossilitzat en l'expressió *tan prompte*..., la qual cosa podria fer pensar en un ús general en generacions anteriors. Tot i això, sembla que l'ús de l'expressió no és el mateix: en els parlars de la Palma i la Serra d'Almos està restringit únicament a l'estructura "adv + subjuntiu" en expressions temporals (*tan prompte arribi avisa'm*), però no es troba mai en l'estructura "adv + indicatiu" (*tan prompte havia passat ho desfeies*), que és molt usual en el parlar de Darmós.

A *La creu de la Mitja Lluna* es recull en diverses ocasions:

– "recórrer tots els carrers cantant i recordant a la gent que *prompte* començaria el dejuni" (Biarnés, 1992: 27)

– "allunyeu tot enemic, doneu-me *prompte* la pau" (Biarnés, 1992: 144)

La creativitat lèxica dels parlars riberencs es fa palesa en expressions temporals com ara *entre dos foscants*: "cap al tard, entre dos foscants, retornaven els romeus cantant el Rosari" (Biarnés, 1992: 58). Aquesta expressió s'utilitza també en el parlar de Riba-roja (locució recollida per Navarro a Arnes, Caseres, la Fatarella, el Pinell i la Pobla de Massaluca, a la Terra Alta, per referir-se a l'alba). La paraula *vespre* es fa servir a Flix, la Palma i Vinebre. Les altres variants lèxiques usades com a sinònimes de *vespre* són *al tard*, *al tardet*, *cap al tardó*, *quan siga fosc* i *a la vesprada*.

MORFOLOGIA VERBAL

En relació amb la morfologia verbal, la novel·la recull algunes formes conjugades o no personals pròpies del parlar d'Ascó. Per exemple, l'autor escriu l'infinitiu analògic *volguer*: "volguer dir a raó de tres sous" (Biarnés, 1992: 47). A tota la comarca són presents aquest i altres infinitius analògics de verbs de la 2a conjugació.

En els parlars de la Ribera, i el d'Ascó no n'és una excepció, també s'empren els infinitius analògics *tindre* i *vindre*, que són creats damunt de les formes dissimilades dels futurs i de les formes rizotòniques amb /i/ de la primera persona del singular del present d'indicatiu (Navarro Gómez, 1996, I: 83). Biarnés escriu aquesta forma en el diàleg entre personatges del principi del llibre: "fins avui no ha pogut *vindre*" (Biarnés, 1992: 9), per bé que és una forma estàndard que es pot fer servir en tots els contextos.

També reflecteix, en els diàlegs, la desinència –e per a la 3a persona del singular del present d'indicatiu dels verbs de la 1a conjugació:

– "li *mane* que la talle" (Biarnés, 1992: 49)

– "lo preu de la lliura *puge* de diner en diner" (Biarnés, 1992: 51)

– "*pague* la pena l'esforç de la pujada" (Biarnés, 1992: 80)

Aquest morfema, procedent del morfema llatí –AT, es recull a tots els parlars del nord de la comarca i va des del nord fins a una línia que s'estén per sota de Lluçena i Castelló, amb alguna excepció com Tortosa (Veny, 1998: 94). En els parlars del sud de la

comarca la vocal morfològica és /a/. La isoglossa d'aquest tret transcorre horitzontalment pel Pas de l'Ase (mapa 12).

Les persones 2a, 3a del singular i 3a del plural del present de subjuntiu presenten, en les tres conjugacions, quatre tipus de morfemes vocàlics a la Ribera d'Ebre (mapa 13):

–e (<i>dones, done, donen</i>)	a As, Mi (alternant amb les formes amb increment velar), Ri
–o (<i>donos, dono, donon</i>)	a As, Fa, Fl, To, Vi
–i (<i>donis, doni, donin</i>)	a Be, Da, Ga, Me, Mn, Pa, Se, Ti
–i/ia (<i>dónies, dónia, dónien</i>)	a Gi i Ra

Per tot el català nord-occidental, des d'Andorra fins a Alcalà de Xivert (encara que amb discontinuïtat), el morfema de les persones 2a, 3a del singular i 3a del plural és –o. No obstant això, a la comarca de la Ribera d'Ebre només s'ha recollit aquest subjuntiu en cinc dels disset parlars.

En el moment de realitzar les entrevistes per a la tesi, en el parlar d'Ascó el morfema –o convivía amb el morfema –e, que havia anat guanyant terreny (fins i tot un mateix informant, en una mateixa forma verbal, podia alternar el subjuntiu en –o i el subjuntiu en –e); en el parlar de Vinebre també les formes amb –o anaven sent substituïdes per les formes en –e, encara que no eren les majoritàries. En general, a totes localitats que conserven el subjuntiu en –o, es constata una tendència a substituir-lo pel morfema –e, propi dels parlars occidentals, llevat de la Torre, on se substitueix pel morfema –i. En l'obra literària de Carmel, no hi ha mostra de subjuntiu en –o però sí, en canvi, alguna d'espòròdica de subjuntiu en –e (només la recull en la transcripció dels gojos d'Ascó):

– “Nostre Senyor mos *socórregue*” (Biarnés, 1992: 57)

A la Ribera d'Ebre, igual com en part del tortosí, es recullen moltes formes amb increment velar, en els parlars del sud del Pas de l'Ase, tot exceptuant Garcia, Darmós i la Serra, i en les localitats d'Ascó i Vinebre, al nord (mapa 14).

– “que *continuen* de consellers sense cap necessitat de nova insaculació” (Biarnés, 1992: 105)

Però, en canvi, en altres casos l'autor opta pel subjuntiu més general en –i:

– “ans que *toquessin* les campanes” (Biarnés, 1992: 122)

– “ara li fan lo mànc al temps perquè *plogui*” (Biarnés, 1992: 56)

Els morfemes en –e, generals en la llengua antiga i actualment propis del català occidental (llevat del lleidatà) (Navarro, 2000b: 32), presenten continuïtat geogràfica amb la comarca veïna de la Terra Alta i amb la del Baix Ebre (Navarro, 1996, I: 90); els morfemes en –o també presenten continuïtat geogràfica amb els parlars de les comarques veïnes de la Terra Alta, el Segrià i les Garrigues, però no, ja, amb el Priorat ni el Baix Ebre (Navarro 1996, I: 90; 2000a: 33; 2000b: 32; Cubells i Satorra, 2000: 22); els morfemes en –i presenten continuïtat amb els parlars veïns del Priorat i del Baix Camp; els morfemes en –ia conformen un illot lingüístic, amb continuïtat amb els parlars de Benifallet, el Perelló i l'Ametlla de Mar, totes tres localitats de la comarca veïna del Baix Ebre (Castellà, 2003: 85).

Lèxic

De tots els nivells lingüístics, aquell que l'autor reflecteix de forma més exhaustiva a l'obra és el nivell lèxic. En aquest sentit, tant el vocabulari com la fraseologia es mostren amb prou riquesa. Dividirem el lèxic en camps semàntics per fer esment de totes aquelles formes pròpies del parlar local que apareixen reflectides a la novel·la.

EL CAMP I ELS CULTIUS

Al principi de la novel·la es fa referència als diversos elements dels arreus de l'animal:

- *el cabestre*
- *la brida*
- *la sella*
- *la tafarra*: forma pròpia dels parlars d'Ascó, Benissanet, Darmós, Faió, Flix, Garcia, Ginestar, Móra d'Ebre, Móra la Nova, la Palma, Rasquera, Riba-roja, la Serra d'Almos, Tivissa i la Torre per referir-se a la peça ampla i corbada, de cuir, sola, tela forta o fusta, que subjecta la sella o el bast per darrere passant per sota la cua de la bèstia (en els parlars de Móra d'Ebre, Miravet i Vinebre la forma usada és *retranca*).

ELS ANIMALS

Per designar l'anyell s'utilitza en el parlar d'Ascó el terme *corderet*, igual com a Darmós, Faió, Flix, Riba-roja, la Torre i Vinebre. A la resta de parlars, *corder*. A l'obra es recull l'exemple següent: “Mira, t'he portat un *corderet* que és tendre com l'aigua” (Biarnés, 1992: 7).

En diversos parlars riberencs, igual com en el d'Ascó, l'escorpí és anomenat amb el terme *reclau*, tal com s'hi refereix Biarnés (Biarnés, 1992: 31): “ni una fiblada de *reclau* a l'anca d'un pagès fent la migdiada”. *Reclau* i *arreclau* són formes que tenen una extensió més reduïda; a part de la Ribera, també es localitzen a la Terra Alta (Navarro Gómez, 1996, I: 226), a Reus i a Calasseit (Alcover, Antoni M. i Moll, Francesc de B., DCVB).

LA CASA, LA FAMÍLIA I ELEMENTS RELACIONATS

El terme de respecte usat davant d'una dona d'edat avançada és, en el parlar d'Ascó, el de *ti*, tal com reflecteix el nostre autor a l'obra analitzada: “la *ti* Maldrap” (Biarnés, 1992: 5). En el treball de camp realitzat per a la tesi doctoral de qui us parla també es va recollir aquesta solució:

- *tia*: Fa, Fl, Pa, Ri, To; *ti*: As, Be, Da, Ga, Gi, Me, Mi, Mn, Ra, Se, Ti, Vi

Per cridar l'atenció a una noia o referir-s'hi es fa servir, en el parlar d'Ascó, l'apel·latiu *xica*, tal com mostra Biarnés en el diàleg inicial de l'obra: “Apa, *xica*, s'ha de celebrar lo bateig de l'hereu” (Biarnés, 1992: 5).

En relació amb els diversos elements de la casa, termes lèxics que apareixen recollits a l'obra i que són propis del territori i del parlar local són els següents:

- *fumeral*: “es posaren tots mirant pel *fumeral*” (Biarnés, 1992: 22). De fet, a la majoria de parlars comarcals aquesta és la forma genuïna; només a la Palma, Darmós, la Serra d'Almos, Tivissa i la Torre en diuen *fumera*.
- *granera* / *agranar*: “Ella ja l'estava esperant *agranant* el carrer” (però també utilitza la forma oriental *escombrar*: “per això va dir-li a la seva mare que se n'anava a *escombrar*

el carrer”) (Biarnés, 1992: 52); “la lluna simbolitzada per una bruixa amb mocador al cap, faldilles llargues, *granera* entre cames...” (Biarnés, 1992: 120). La forma occidental —*granera*— és la més general a la Ribera, tant pel que fa a l'estri com a l'acció, per bé que pot trobar-se amb metàtesi de la ròtica. La forma oriental, però, s'ha anat introduint, de forma gradual, en tots els parlars:

escombra → *garnera*: Be, Mi, Ra; *escombra*: Da, Ga, Pa, Ti, To; *granera*: As, Be, Da, Fa, Fl, Ga, Gi, Me, Mn, Ri, Se, Ti, To, Vi

escombrar → *agarnar*: Be, Mi, Ra; *escombrar*: Da, Ga, Pa, Ti, To; *agranar*: As, Be, Da, Fa, Fl, Ga, Gi, Me, Mi, Mn, Ri, Se, Ti, To, Vi (en els parlars de Da, Ga, Mi i To *granera* i *agranar* han estat substituïts pràcticament en la seua totalitat per les formes *escombra* i *escombrar*).

- *sardines de casco*: “tot seguit escalivaren un parell de «*sardines de casco*»” (Biarnés, 1992: 66). Tot i la prevenció de Biarnés de posar el terme entre cometes, l'autor novament deixa per escrit una forma pròpia del parlar local i compartida amb altres parlars riberencs.

arengada → *sardina de casco*: As, Be, Da, Fa, Fl, Gi, Me, Mi, Ri, Vi; *aningada*: Ga, Pa, Ra, Ti; *arengada*: Se, To, Vi; *arengada de casco*: Mn; *adingada*: Da

- *xusclar*: “El pare del Joan va agafar un got i va *xusclar* xarrupant amb els llavis la típica cantarella” (Biarnés, 1992: 40). La forma amb alveolar fricativa, que Alcover (DCVB) només recull a Falset, és la general en tots els parlars del Pas de l'Ase en amunt i a la Serra d'Almos.
- *cotó en pèl*: “i l'extremaunció amb l'imprescindible plat i el cotó en pèl per a les santes uncions” (Biarnés, 1992: 67). L'obra, en alguna ocasió, recull termes lèxics ja perduts amb l'entrada del nou segle. És el cas del mot que ara ens ocupa: Biarnés utilitza la variant tortosina i valenciana *cotó en pèl* per referir-se al cotó fluix, cosa que fa suposar que era una forma pròpia en el parlar local, malgrat que ja no es recollís en *Els parlars de la Ribera d'Ebre* (Cubells Bartolomé, 2009).
- *panís*: “contribuïa a la construcció del Monument al Santíssim i pujava les parres blanques del blat, panís, mentirons i les rosades de l'alpistre⁵ que la padrina semblava en testos i parres” (Biarnés, 1992: 33)

El fet que la Ribera d'Ebre estigui ubicada dins del bloc occidental del català permet localitzar-hi mots que són propis d'aquesta àrea dialectal, com ara aquest —*panís*— i altres: *aladre*, *tafarra* (banda de cuir, cànem, etc., que subjecta la sella per darrere, passant per davall de la cua de l'animal), *mantornar* o *girar*,⁶ *redable* (tiràs de l'era; *r[o]dable* a Ascó i Darmós).

En aquest mateix fragment, també hi apareixen altres paraules pròpies del parlar local, com ara *parra*, per *test*, que es retroba en tots els parlars de la comarca llevat de Faió, la Palma, la Serra d'Almos i Tivissa.

És interessant, també, el mot *mentiró*, per anomenar la planta lleguminosa que mengen els coloms (*veça*, en altres parlars), que a la comarca és propi només dels parlars d'Ascó i Móra d'Ebre.

- *timó i romer*: “L'amor fa el miracle de donar la felicitat al «ric que es despren d'una part del que té, i també al pobre que la rep», així anava meditant *lo Roget* mentre

pujava i baixava pels camins ressecs del Plan de l'Auvella, vorejats per *timons* i *romers*" (Biarnés, 1992: 29).

Tant una forma com l'altra són pròpies del català occidental.

- *cabells rojos*: “amb aquests cabells rojos i enrinjolats” (Biarnés, 1992: 5)
- *llepolies*: “unes trafeguejaven per la cuina i les altres xafardejaven pel menjador, preparant els xarops i llepolies”; “i quan es posaven a preparar llepolies ningú no els avantatjava” (Biarnés, 1992: 18, 39). Aquest substantiu és un derivat de l'adjectiu *llépol/llépola* o *llepla*. S'utilitza per referir-se a la persona a qui agraden molt els dolços; aquesta és la variant pròpia dels parlars occidentals; només a Faió s'usa l'adjectiu propi del català central *llaminer*, *llaminera* —també és possible l'articulació amb palatal semitancada inicial, *ll[e]miner*. A la resta de parlars apareix la variant *llépol* o *lleplo*, amb metàtesi. Per al femení també pot aparèixer la variant metatitzada o la forma sense metàtesi (*llépol*, *llepla*: As, Ri, To, Vi; *lleplo*, *llepla*: Fl; *llépol*, *llépola*: Be, Da, Ga, Gi —*ll[é]pol*, *ll[é]pola*—, Me, Mi, Mn, Pa, Ra, Se, Ti).
- *cerç*: “sigui pel cercet gelat que tallava o per una altra cosa...”, “el satànic Barrufemes creà el vent del nord, el cerç” (Biarnés, 1992: 91, 147). La forma *cerç* és una variant general a la Ribera d'Ebre pròpia del català occidental.
- *còrrec*: “és un còrrec obert al llarg dels segles des del punt de vista de la Serra de la Torre” (Biarnés, 1992: 149). La solució *escòrrec* (i variants: *còrrec*, *escòrrec*; *escorredor*, que és el terme recollit a Riba-roja i no apareix recollit en els materials lexicogràfics consultats) seria compartida amb el Camp de Tarragona; *regall*, en canvi, es pot trobar en tota la banda occidental del domini lingüístic.

FRASEOLOGIA

Un valor afegit a l'obra que Biarnés sap dipositar-hi de forma magistral és la fraseologia en alguns diàlegs dels personatges. Tot seguit es presenta una llista d'algunes de les expressions recollides:

- *deixar-se de punyetes*: “Deixa't de punyetes, que demà serà un altre dia!” (Biarnés, 1992: 26) (sentit de l'expressió: deixar-se de ximpleries).
- *faltar [a algú] juli*: “No ploreu, que les dones ho arregleu tot amb llàgrimes! A aquesta noia, la *mosquita muerta*, el que li falta és molt juli, una bona samarrada al moment precís i s'estalviarien moltes llàgrimes i molts disgustos.” (Biarnés, 1992: 53)

El mot *juli* és recollit per Alcover (DCVB) en el sentit de “pallissa”, que és el que correspondria a aquesta expressió. És el mateix sentit que té l'expressió contigua, *samarrada*, cop donat amb la mà o una altra cosa plana (el DCVB la localitza a Masalcoreig i Alacant).

- *fer-li el mànec*: “ara li fan lo mànec al temps, perquè plogui!” (Biarnés, 1992: 56). L'expressió indica que l'afer de què es tracta està molt lluny de trobar-se en l'estat o en la realització desitjat; denota dubte, desconfiança, respecte a la realització de la qüestió de què es tracta.
- *donar-se manya*: “No fa gaire volia furgar en la intimitat familiar de si l'home... Vaig tallar-lo dient-li: «Doni's manya que em fan mal los genolls.»” (Biarnés, 1992: 8).

- *menjar-se [algú] a besades*: “Oh! Que és maco, quina cosa més bonica... Si és iguallet que el seu pare, amb aquest cabell tan roig... oh, lo meu Roget! Me'l menjaria a besades.” (Biarnés, 1992: 7). El sentit, evident, és el de besar a algú repetidament, de manera efusiva. En aquesta frase feta hi apareix el substantiu *besada*, utilitzat a la major part de parlars riberencs (cal dir que en la tesi *Els parlars de la Ribera d'Ebre* (Cubells Bartolomé, 2009) a Ascó no es va recollir aquesta forma, però és molt possible que fos la forma genuïna del parlar; *bes*: Fa; *besada*: Be, Da, Ga, Gi, Me, Mn, Ra, Ri, Se, Ti; *beset*: Fl; *petó*: As, Pa, To, Vi; *estimada*: Be, Da, Mi, Ti; *bessito*: Mi. *Bes* és la forma més estesa pel català occidental, concretament pel País Valencià i la faixa occidental del lleidatà i també usada en alguerès (Navarro Gómez, 1996, I: 243); *besada* es localitza en valencià meridional, a l'àrea septentrional del tortosí i en balear.
 - *passar-la magra*: “Els pagesos restaven esgarrifats: si Déu, Nostre Senyor, no s'apiadava d'ells, la passarien magra” (Biarnés, 1992: 57) ('passarien dificultats').
 - *ploure on hi ha més fang*: “La dita de «Sempre plou on hi ha més fang», retret que es fa quan les coses van massa bé o massa malament, mai havia estat tan encertada en aquells dies, perquè a la fam s'ajuntava una altra calamitat pitjor encara: la pesta.” (Biarnés, 1992: 64)
 - *veigues*
 - *xeic/xeics*: “Xeics, cap a dintre! A cridar ben fort allò del «Tireu confits...». Ho sabeu, oi?” (Biarnés, 1992: 5); “Xeic! Em sembla que tot anirà molt bé —digué l'oncle Guillem en veure el Roget.” (Biarnés, 1992: 46) Aquest vocatiu, que expressa afectivitat o confiança per part del parlant, és un dels mots que caracteritzen la comarca (tant que ha donat nom a un grup musical format per components dels seus pobles). Es pronuncia de diverses maneres, tal com s'indica a continuació:
<i>x[ɛ]ic</i>	Be, Da, Ga, Gi, Me, Mi, Mn, Ra, Se, Ti, To, Vi
(en el parlar de la Palma és una interjecció desconeguda)
<i>x[é]ic</i>	As, Fa, Fl, Ri
<i>x[é]c</i>	Be, Mn
<i>[é]ic</i>	Fa

COSTUMS

Una de les riqueses del llibre és la recol·lecció de costums propis. Per exemple, s'explica la tradició de fer cagar el tronc de Nadal (dit així): “Feia anys que la padrina invitava el seu fillol a fer cagar el tronc de nadal a casa seva...” I, més avall, “després de petonejar els padrins que seien en confortables cadires, una a cada costat del foc, es posaren tots mirant pel fument i a ell li donaren el ferro per pegar al tronc, mentre cantaven:

*Tronc de Nadal,
caga torrons,
pixa vinblanc;
dones curioses,
renteu los aurinals;
torrons d'avellana,
torrons de xixó,
caga torrons!* (Biarnés, 1992: 22)

En trobar transcrita a la novel·la aquesta cançó, va semblar que era la pròpia de la localitat, però, contrastant les dades amb informants del poble de la mateixa edat que tindria ara l'autor, la versió de la cançó tradicional per fer cagar el tronc a Ascó que aporten és una altra (informació aportada i contrastada per Biel Pubill en data 27/08/2019):

*Tronc de Nadal,
caga torrons
i pixa vi blanc.
Torrons d'avellana,
Torrons de pinyó,
caga tió!!!"*

En explicar les tradicions de Quaresma, l'autor esmenta la tradició de llegir la narració evangèlica de la passió i mort de Jesucrist, que es recita o canta a les misses del dia de Rams i de dimarts, dimecres i dijous sant (Biarnés, 1992: 33):

Lo Roget esperava com tots els altres cristians el Diumenge de Rams per anar a beneir el palmó que li havien regalat els padrins i cantar per la plaça de l'església, a la Vila de Fora, l'*Hossana*. Trobava, com tothom, massa llarga i pesada la *Pàssia* que es cantava en llatí i escoltaven drets...

Uns altres versets que Biarnés deixa per escrit a la novel·la són els gojos d'Ascó (Biarnés, 1992: 58):

*Capella i altar daurat
us han fabricat a Ascó
i en ella us han col·locat
per venerar-vos⁷ millor;
suplicau, Vós, al Senyor
mos deslliuro de ruïna.*

Tal com informa a l'autora d'aquest treball Biel Pubill, les Jornades sobre l'autor de 2014 van ser dedicades al tema religiós i van comptar amb la col·laboració de mossèn Joan Roig Montserrat, d'Ulldemolins, autèntic especialista en el tema. Com a resultat de la jornada, es va recollir i editar una carpeta amb 5 originals i 7 facsímils de tots els gojos d'Ascó. Als Gojos de Santa Paulina, Verge i Màrtir, patrona de la Vila d'Ascó —editats per Els Amics dels Goigs el 1926—, s'hi pot trobar el text que Biarnés escriu a la novel·la, però amb alguns petits canvis:

*Capella i altar daurat
vos han fabricat a Ascó
i en ella us han col·locat
per venerar-vos millor;
suplicau, Vós, al Senyor
nos deslliure de ruïna.*

A banda de cants i tradicions litúrgiques, l'autor també vol deixar constància d'algunes corrandes famoses de la població i d'altres de veïnes (Biarnés, 1992: 59):

*Sant Antoni de la Pobla,
Sant Sebastià de Faió,
Santa Concòrdia de Flix
i Santa Paulina d'Ascó.*

També s'expliquen a l'obra festes locals i jocs tradicionals. Un dels que s'esmenten és el del pal ensabonat, que Biarnés situa a la festa del riu, també narrada a l'obra (Biarnés, 1992: 84-85):

Tot seguit iniciaren el joc del pal ensabonat, col·locat horitzontal sobre la superfície de l'aigua amb el trofeu a la punta. El Perot, encoratjat per l'èxit de la cursa de natació va demanar d'iniciar ell aquest joc, es va posar sobre el pal mentre la gent cridava: "Va, va, va!", però un "Oh! Cataplum! A l'aigua!" va acabar amb la seva demostració.

—Un altre! —va cridar el barquer.

El Miquel va fregar els seus peus a les fustes de l'empostissat de la barca per tal d'arreglar la major quantitat possible d'arena i de pols, va donar un pas per sobre del pal sabonós, va obrir els braços en creu i balancejant el cos anava avançant lentament. La gent cridava:

—Un! Dos! Tres! Quatre... Ai! —exclamaren en veure que lliscava i perdia l'equilibri.

—Au! Va! —digué el Miquel. I amb una ganyota va esborrar la perfecció rítmica del seu cos i va caure al riu.

Curiosament, però, realment el pal ensabonat no formava part de la festa major local fins fa, com a molt, deu anys, que es va iniciar la Festa del Riu. La gent gran no tenia record que abans es fes. Carmel Biarnés va escriure que li havien explicat que a principis de segle XX es feia i probablement per això la menciona a l'obra (informació facilitada per Biel Pubill en data 28/09/2019).

Tampoc no s'escapa de passar per la novel·leta alguna referència a la gastronomia local. En aquest sentit, no hi podia faltar la descripció de la clotxa, anomenada a l'obra *la clotxina* (Biarnés, 1992: 66):

Cal esmentar aquella anècdota d'un moribund desnonat pel doctor, el qual en saber que havia de morir, va demanar que, almenys, ho fes ben fart; en preguntar-li què li agradaria, va demanar el típic plat de la Ribera: una clotxina. Tot seguit escaliuaren un parell de "sardines de casco", tomàquets i alls; llescaren un cantó de pa, en tragueren la molla i hi posaren l'escaliuada dins, ben amanida amb oli i vinagre...

Aquest menjar, tan típic de la comarca, es recull, si bé amb noms diferents, en tots els parlars: a Garcia, per exemple, en diuen *lo cantó* o *lo cantó amb l'aningada*, a Rasquera també *lo cantó*, igual com a Darmós, la Serra i Tivissa, tot i que potser aquesta denominació ha canviat en aquests parlars per la forma més moderna *clotxa*, que s'ha imposat. A la Torre i a la Palma, però, els informants asseguraven que tradicionalment no es feia.

clotxa → *clotxa*: As, Be, Fa, Fl, Gi, Me, Mi, Mn, Ri, Vi; *lo cantó amb l'aningada*: Ga; *lo cantó*: Ra; *un cantó de pa*: Da, Se, Ti

En el fragment anterior que s'ha transcrit, hi apareix el terme *tomàquets*, que es pot trobar en altres ocasions a l'obra i fins i tot en una frase feta ("aquella cara més vermella que els *tomàquets*"). Aquesta variant, pròpia del català oriental, no és la utilitzada en el parlar local ni en cap dels parlars riberencs, sinó que, al seu lloc, s'hi utilitza, encara avui, la forma *tomata*, la qual acosta aquests parlars al català nord-occidental; els parlars del sud del Pas de l'Ase, diuen, en canvi, *tomaca*, que els apropa al valencià:

tomata → *tomata*: As, Be, Fa, Fl, Pa, Ri, To, Vi; *tomaca*: Da, Ga, Gi, Me, Mi, Mn, Ra, Se, Ti

Finalment, en l'expressió esmentada més amunt també s'hi transcriu el nom d'un color utilitzant la forma pròpia del català oriental *vermell* en lloc de la general al territori i pròpia del català occidental *roig*, encara utilitzada avui (com mostra, d'altra banda, el fet que el mateix autor hagi escrit, en unes altres pàgines, "cabells rojos").

ACCIONS

Una de les accions que era freqüent quan s'assistia a cerimònies religioses era senyar-se. En el parlar d'Ascó d'aquest acte se'n diu *persignar-se* o *persignar*, si un ho fa a un altre. Amb aquesta forma es recull a l'obra: "i els persignava a la pota esquerra" (Biarnés, 1992: 162).

El parlar d'Ascó no és l'únic, a la Ribera, que conserva aquesta forma menys evolucionada; també es pot trobar en els de Garcia, Ginestar, Móra d'Ebre, Miravet, la Serra d'Almos, Tivissa, la Torre i Vinebre.

ALTRES QÜESTIONS

Finalment, s'inclouen en un calaix de sastre altres qüestions de divers ordre que s'han trobat amb la lectura de la novel·la.

Des d'un punt de vista sintàctic, s'ha pogut recollir l'ús del pronom personal *jo* com a complement oblic i precedit de preposició: "a qui toca ara? A jo!" (Biarnés, 1992: 85). És una estructura que es troba en altres zones del català nord-occidental. Ramon Sistac (1998: 69), per exemple, el localitza a les valls d'Àneu i el dona com una de les principals característiques sintàctiques del parlar aneuenc. També Ginebra, Navarro i Pradilla (1995: 28) l'assenyalen en ribagorçà. Galan i Moret (1995) també localitzen aquest ús de *jo* en el parlar de Fraga. És un tret, per tant, comú als subdialectes ribagorçà, pallarès i lleidatà, però que no es troba en tortosí. També es retroba, dins del català oriental, en balear. Badia ([1951]1984: 305), a més, afirma que el pronom *jo* en funcions de datiu es troba també en rossellonès i valencià.

En aquest tipus de construcció, com dèiem, el pronom personal *jo* manté la forma forta quan fa funció de complement i va precedit de preposició (mapa 15):

– *se'n riuen de jo*: As, Fa, Fl, Pa, Vi

– *se'n riuen de mi*: Be, Da, Ga, Me, Mn, Mi, Gi, Ra, Ri, Se, Ti, To

De tots, el parlar que presenta aquest tret de manera general i sistemàtica (si més no en les generacions enquestades) és Faió. Cal advertir, però, que en tots els parlars que l'utilitzen, aquesta característica és general en el parlar col·loquial i en la generació que es va enquestar; ara bé, en generacions més joves que han estat escolaritzades en català és un tret que presentava variabilitat; probablement un estudi amb un enfocament sociolingüístic revelaria que es troba ja en clar retrocés.

Finalment, un terme lèxic que és propi del parlar local, en aquest cas referit al vestir, és *falda* per referir-se a la peça exterior de roba, especialment de dones, que va de la cintura en avall, cobrint les cames o part d'elles: “amb la falda doblegada graciosament en davantal” (Biarnés, 1992: 39), tot i que l'autor la compagina amb la forma *faldilla*: “amb mocador al cap, faldilles llargues, granera” (Biarnés, 1992: 120). A la comarca, *falda* és la forma pròpia dels parlars centrals i sud-occidentals, mentre que els altres fan servir, al seu lloc, *faldilla*:

faldilla → *faldilla*: Da, Fa, Fl, Gi, Mn, Pa, Ri, Se, Ti; *fandilla*: Pa, Mn, Se; *falda*: As, Be, Da, Fa, Fl, Ga, Gi, Me, Mi, Ra, Ri, To, Vi

CONCLUSIONS

Després d'una lectura de l'obra que ha centrat més l'atenció en el com que en el què, perquè ha tingut l'objectiu de resseguir quins elements del parlar local d'Ascó es trobaven reflectits en el discurs, es pot afirmar que les traces dialectals que presenta la novel·la pertanyen bàsicament al nivell lingüístic del lèxic i de la fraseologia. Pel que fa a formes fonètiques que podrien reproduir-se ortogràficament i a la morfologia, les mostres hi són molt escadusseres i, pel que fa a la sintaxi, testimonials.

És en els diàlegs on l'autor més recorre a la variant geogràfica asconenca, perquè li serveix per a reproduir un registre col·loquial i ja sabem que varietat geogràfica i registre col·loquial van molt sovint de bracet. Ara bé, quan s'expressa el narrador, si no són formes lèxiques, les altres referències al dialecte no hi són presents.

Cal tindre en compte, en aquest sentit, que quan es va escriure l'obra era peremptori recuperar l'ús formal (i literari) del català, més que no pas plantejar-se la idoneïtat d'incloure la variació en la llengua formal. Les necessitats en aquell moment feien que fos més important escriure en català que debatre sobre quin català. I probablement és per això que l'autor recorre a trets formals propis del català oriental en lloc de les variants, també normatives, de l'occidental (es poden posar com a exemples l'ús dels possessius amb *v* —*meva, teva, seva*— i els plurals amb *s* dels mots *home* i *jove*, malgrat que tant els possessius amb *u* com els plurals amb *-ns* ja estiguin acceptats des de Fabra).

És difícil saber què hauria fet Biarnés si la novel·la l'hagués escrit avui, però podem aventurar que molt probablement el model de llengua emprat hauria sigut tot un altre. Biel Pubill, en la descripció que fa d'ell a la *Miscel·lània del Centre d'Estudis de la Ribera d'Ebre* (Pubill, 2008: 2), ens ho ratifica quan afirma que en les publicacions periòdiques que fa a *La Veu de Flix* hi descobrim un Carmel “conscient de la necessitat d'emprar la llengua materna i preocupat per utilitzar la riquesa de les expressions i del vocabulari local”. El valor que l'estudiós donava a la llengua pròpia, com a part innegable del patrimoni, es percep en diverses investigacions seues, com ara “Relació de noms moros, mudèjars i moriscos d'Ascó”, comunicació presentada al Congrés d'Història Moderna de Catalunya (1984), o “La Vall de l'Ebre i l'aproximació a la toponímia del País Valencià”, al X Col·loqui General de la Societat d'Onomàstica (1985).

És evident, tal com s'ha pogut mostrar, l'esforç que s'entreu a l'obra per utilitzar i, doncs, projectar, moltes formes del parlar d'Ascó que continuen emprant-se avui en dia i d'altres que han anat caient en l'oblit. També és especialment meritori el recull de

tradicions, de vocabulari, de topònims i cal reconèixer-li el mèrit d'haver deixat fraseologia pròpia que enriqueix l'estil i els costums dels nostres ancestres que ens fan recordar qui som i d'on venim.

BIBLIOGRAFIA I FONTS DOCUMENTALS

- ALCOVER, ANTONI M. I MOLL, F. de B. (1926-1969): *Diccionari català-valencià-balear*, 10 vol. Editorial Moll, Palma de Mallorca.
- BADIA I MARGARIT, A.M. (1984): *Gramàtica Històrica Catalana*. Ed. Tres i Quatre, València.
- BIARNÉS, C. (1986): "La vall de l'Ebre i la toponímia del País Valencià". *X Col·loqui General de la Societat d'Onomàstica*, 47-57.
- (1992): *La creu de la mitja lluna*. Ajuntament d'Ascó, Tarragona.
- CASTELLÀ, C. (2003): "«Parleu com vùlguieu!»: aproximació a la variació morfològica verbal del Perelló." *Llengua i literatura a les comarques de la Diòcesi de Tortosa*. Onada Edicions, Benicarló. Col·l. La Barcella, 1, p. 79-96.
- CUBELLS BARTOLOMÉ, O. (2002). "La variable morfosintàctica del subjuntiu a Bovera (les Garrigues)". *Zeitschrift Für Katalanistik. Revista d'Estudis Catalans*, 15, 117-148.
- (2009): *Els parlars de la Ribera d'Ebre*. 2 vol. Diputació de Tarragona, Tarragona.
- COROMINES, J. (1980-1991): *Diccionari etimològic i complementari de la Llengua Catalana*. Curial Edicions Catalanes, Barcelona.
- GALAN, Josep; Moret, H. (1995): *Estudi descriptiu de la llengua de Fraga*. Institut d'Estudis del Baix Cinca i Ajuntament de Fraga, Calasseit.
- GINEBRA, J.; NAVARRO, P.; PRADILLA, M. À. (1995): "En el límit. El Pont de Suert (l'Alta Ribagorça)." *Trobada amb la ciència al Pallars i l'Alta Ribagorça*. CIRIT, Barcelona.
- MASSIP, M.À. (1989): *Aproximació descriptiva al parlar tortosí*. Institut d'Estudis Tarraconenses Ramon Berenguer IV, Tarragona.
- MOLL, F. de B. (1952). *Gramàtica històrica catalana*. Ed. Gredos, Madrid. Edició traduïda (1991): *Gramàtica històrica catalana*. Universitat de València, València [Cito des d'aquí].
- NAVARRO GÓMEZ, P. (1996): *Els parlars de la Terra Alta*. Diputació de Tarragona, Tarragona.
- (2000a): *Aproximació geolingüística als parlars del Priorat*. Migdia Serveis Culturals, Albarca.
- (2000b): *Aproximació geolingüística als parlars de la Ribera d'Ebre*. Centre d'Estudis de la Ribera d'Ebre, Flix.
- PLAZA, C. (1996): *La parla de la Conca de Barberà*. Institut d'Estudis Tarraconenses Ramon Berenguer IV, Tarragona.
- PUBILL, B. (2008): "Carmel Biarnés i Biarnés, un sirgador de la cultura ebreca, i el CERE". *Miscel·lània del CERE*, extra 1, 247-251. Centre d'Estudis de la Ribera d'Ebre, Flix.

- RECASENS, D. (1985): *Estudi lingüístic sobre la parla del Camp de Tarragona*. Curial i Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona.
- SATORRA, J. (2000): "Notes de dialectologia garriguenca". *Actes de la segona Trobada d'estudiosos de les Garrigues*. Ajuntament de Tarrés, Tarrés, p. 201-208.
- SISTAC, R. (1998): *El català d'Àneu. Reflexions a l'entorn dels dialectes contemporanis*. Consell Cultural de les Valls d'Àneu. Petits Quaderns del Consell I, Esterri d'Àneu.
- VENY, J. (1998): "La geolingüística catalana ahir i avui. *Caplletra*, 25, 109-134.
- GRUP LA DERIVA: <<https://www.grupladeriva.com/2017/06/29/una-tarda-de-conte-a-l-escola-sant-agust%C3%AD-de-ribo-roja-d-ebre/>>

NOTES

1. El nom de Joan Ambrós, *lo Roget d'Ascó*, apareix documentat en la *Relació de noms de moros, moriscos i mudèjars*, que Biarnés va presentar en el Primer Congrés d'Història Moderna de Catalunya (1984). Aquests materials posteriorment van ser publicats. En el document esmentat, lo Roget d'Ascó és censat en una llista que és datada a l'any 1589. Per tant, tot fa indicar que es podria tractar d'un asconenc d'origen morisc, descendent dels àrabs que en el període 1509-1510 van ser obligats a batejar-se i renunciar a la religió que havien practicat com una herència dels seus avantpassats. D'aquesta manera, la totalitat de la població mora d'Ascó de principis del segle XVI van convertir-se en cristians nous. Malgrat que tota la població d'Ascó esdevé cristiana, almenys nominalment, continuen mantenint algunes diferències. La vida d'aquest morisc, *lo Roget*, a mig camí entre la realitat i la ficció, en l'imaginari popular ha esdevingut una figura llegendària. I és que s'explica que va ser un dels bandolers més populars de la Ribera d'Ebre i que tenia en el Pas de l'Ase el seu refugi i escena d'algunes de les seves accions. (Informació extreta del lloc web <https://www.grupladeriva.com/2017/06/29/una-tarda-de-conte-a-l-escola-sant-agust%C3%AD-de-ribo-roja-d-ebre/> [consulta: 20 d'agost de 2019]).

2. L'autor que ens ocupa, en el seu treball "La vall de l'Ebre i l'aproximació a la toponímia del País Valencià", intenta situar dialectalment i subdialectalment, d'una manera aproximada, el parlar riberenc i l'inscriu en una zona de transició entre el català nord-occidental i el tortosí (Biarnés, 1986: 47).

3. "jo en néixer vaig rebre totes dues cerimònies" (Biarnés, 1992: 5).

4. Per tal de no repetir excessivament el nom sencer de cada localitat, en aquest treball s'empren les abreviatures següents:

Ascó: As	Ginestar: Gi	Riba-roja d'Ebre: Ri
Benissanet: Be	Miravet: Mi	La Serra d'Almos: Se
Darmós: Da	Móra d'Ebre: Me	Tivissa: Ti
Faió: Fa	Móra la Nova: Mn	La Torre de l'Espanyol: To
Flix: Fl	La Palma d'Ebre: Pa	Vinebre: Vi
Garcia: Ga	Rasquera: Ra	

5. Planta gramínia de diferents espècies del gènere *Pbalaris*, i principalment la *Pbalaris canariensis*, de canya dreta, fulles aspres, panolla espiciforme, fruit petit ovalat que es dona com a aliment als aucells de gàbia i és el motiu del conreu d'aquesta planta. En la majoria de parlars es diu *escaiola* o *escallola*; *alpisto* és tortosí.

6. Consisteix a fer la segona passada amb l'aladre abans de llaurar. El primer terme es recull a tots els parlars del nord del Pas de l'Ase; el segon a tots els parlars situats al sud del Pas de l'Ase. *Girar*, segons Alcover (DCVB, 6: 297), és propi també d'Olot, Tortosa, València, Altea i Eivissa. Alcover matisa que en altres indrets (Xàtiva, Gandia, Mallorca, Menorca) es diu *girar* la primera llaurada d'un camp.

Pel que fa a la designació recollida a Rasquera —*fer guaret*—, en el DCVB només apareix fent referència a la primera llaurada d'un camp abans de sembrar-se, però no a la segona.

7. Sic.

MAPA 1

Néixer

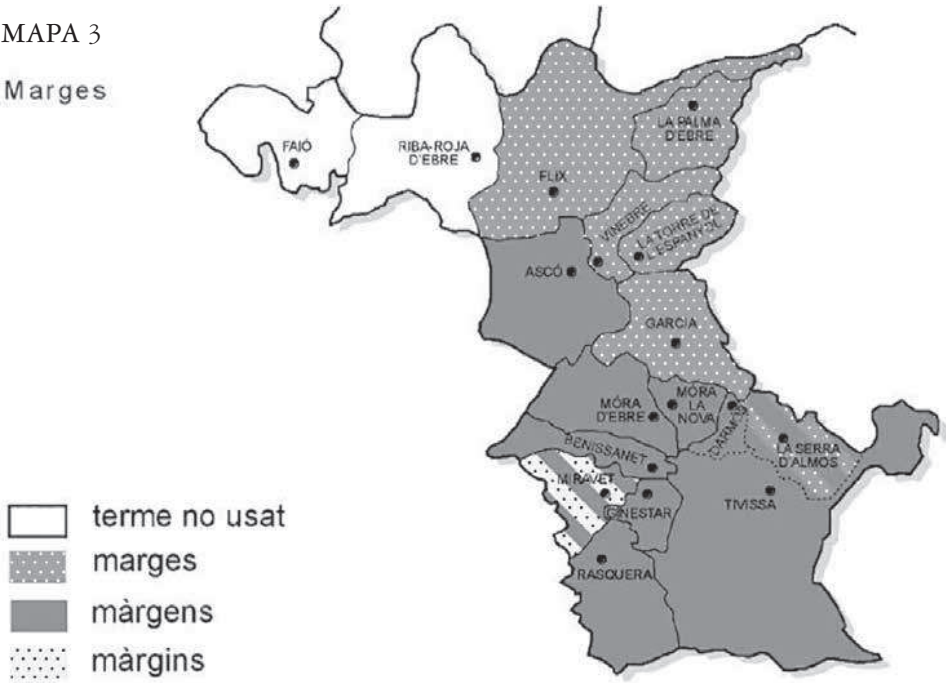
MAPA 2

Aigua

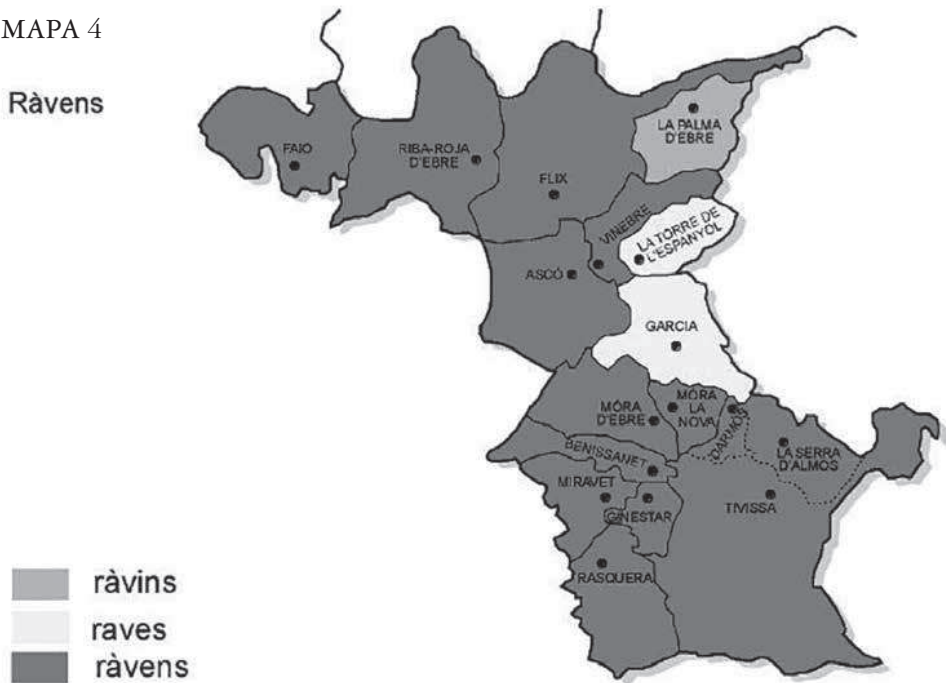
MAPA 3

Marges

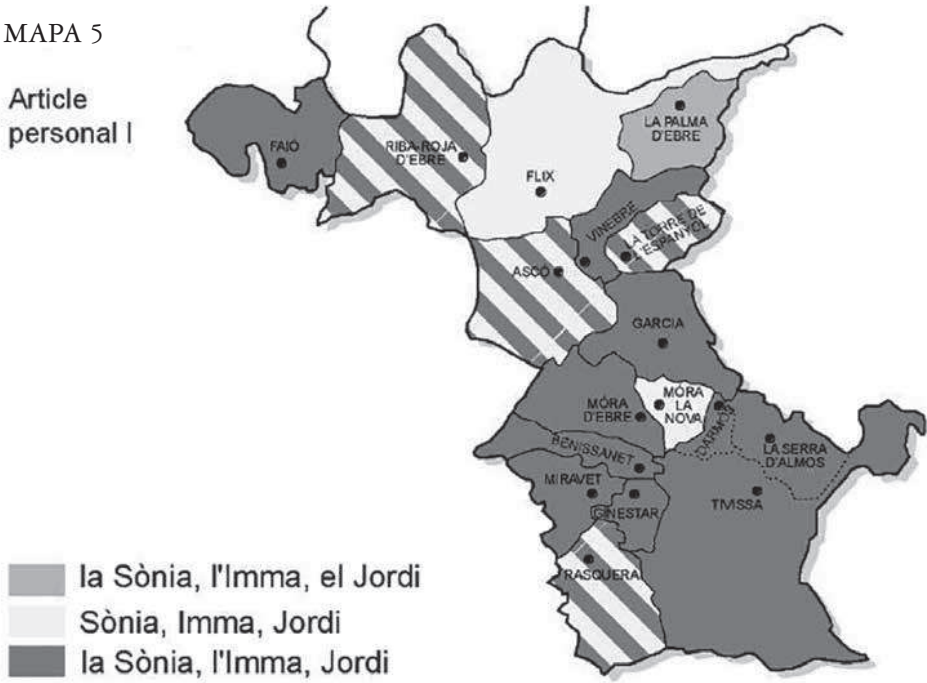
MAPA 4

Ràvens

MAPA 5

Article personal I

MAPA 6

Demostratiu de proximitat singular

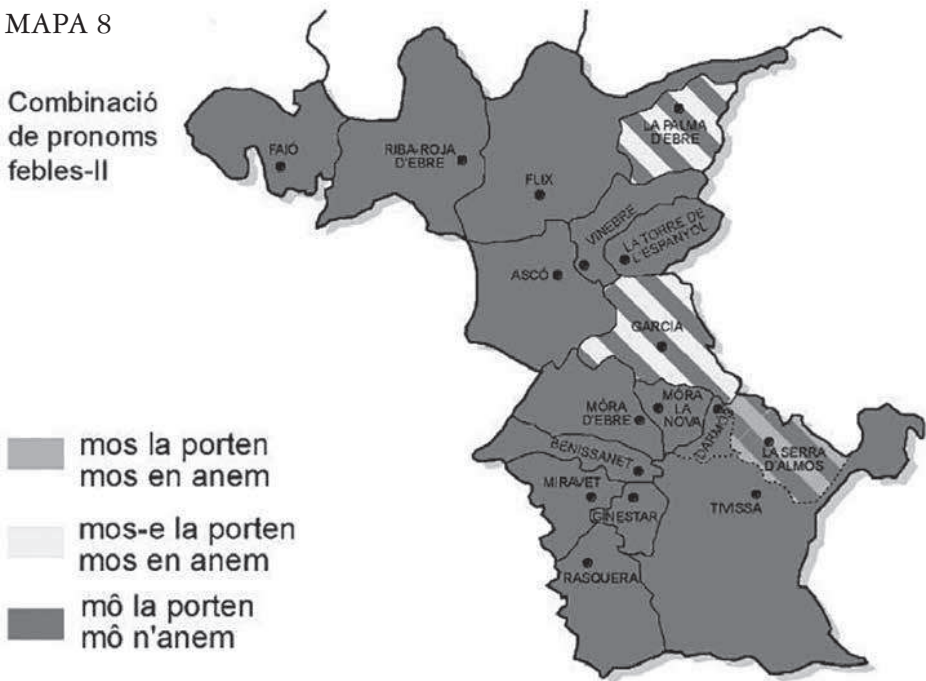
MAPA 7

Demostratiu de proximitat plural

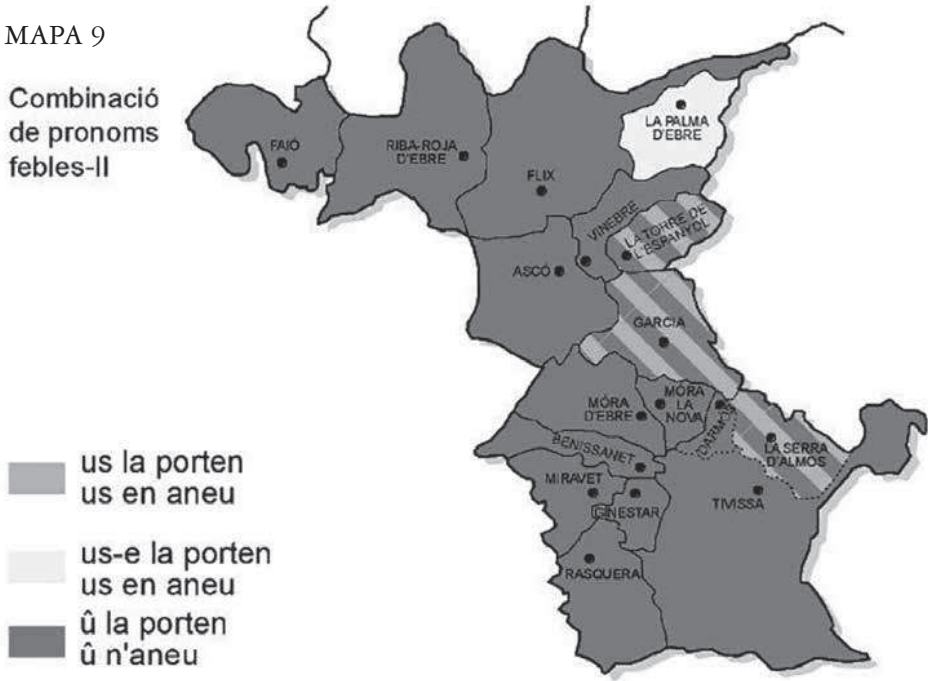
MAPA 8

Combinació de pronoms febles-II

MAPA 9

Combinació de pronoms febles-II

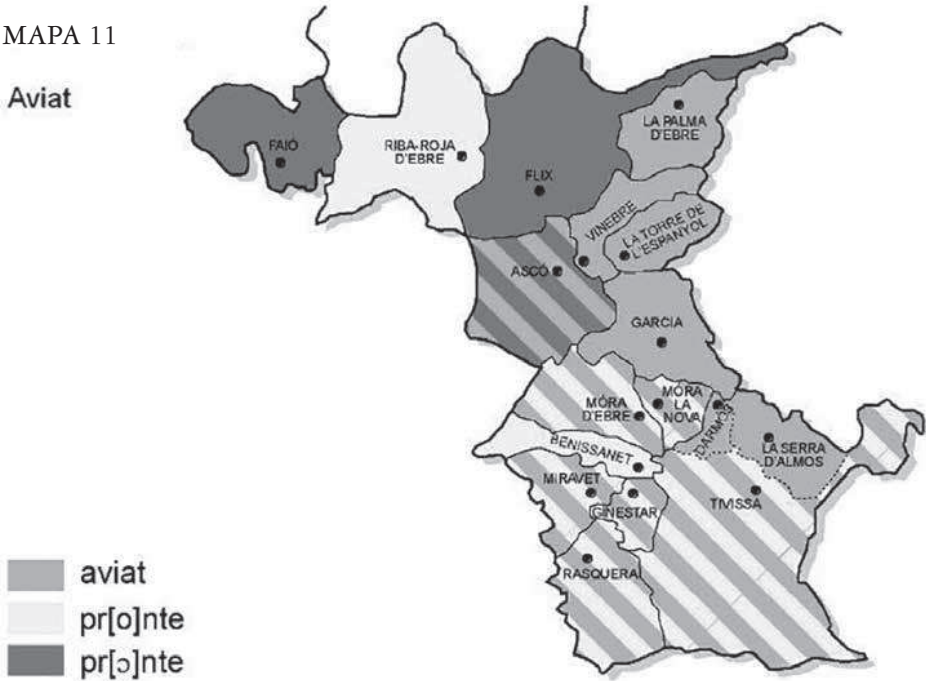
MAPA 10

Pronoms possessius forts

MAPA 11

Aviat

MAPA 12

Desinència de 3a persona singular present d'indicatiu, imperfet indicatiu i condicional

MAPA 13

Present de subjuntiu, desinència de 2a i 3a sg i 3a pl

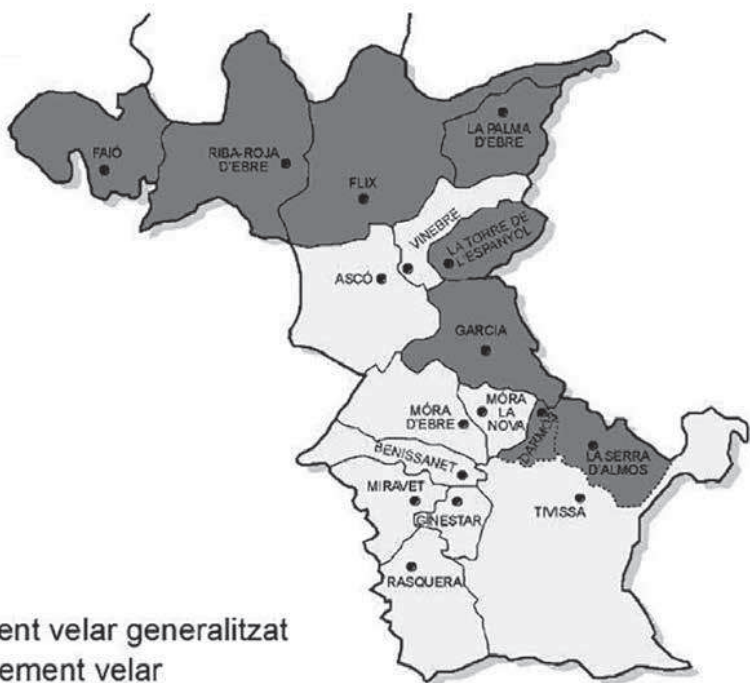
- dónies, dónia, dónien
- donis, doni, donin
- donos, dono, dónon
- dónes, done, donen

MAPA 14

Increment velar en el present de subjuntiu

- increment velar generalitzat
- no increment velar

MAPA 15

Jo com a complement oblicu

